

RASMUS KRISTIAN RASK (1787-1832)

LIV OG LEVNED

af

Hans Frede Nielsen

I dette bidrag om Rasmus Rasks liv og levned¹ vil jeg først sige noget om hans barndom og ungdom, derefter berette om hans store rejse til Sverige, Rusland, Persien og Indien i årene 1816-1823 og endelig skitsere hans levned og arbejde fra hjemkomsten i 1823 og indtil hans alt for tidlige død den 14. november 1832, altså for 175 år siden. I min afsluttende vurdering af Rasks videnskabelige virke vil jeg af pladsmæssige grunde begrænse mig til nogle enkelte forhold, der har haft min særlige bevågenhed, men som også skulle have almen interesse.

Rasmus Rask (eller Rasmus Christian Nielsen Rasch, som hans døbenavn var) blev født den 22. november 1787 i beskedne kår i Brændekilde på Fyn. Han var søn af en husmand og skrædder, der tillige agerede 'klog' mand i lokalsamfundet, og som iøvrigt var ret belæst. Rasmus var fra barnsben af videbegærlig og fik sin læselyst vakt af faderens bøger og skrifter, ikke mindst af værker om historiske emner. Som tretten-årig kom han på den lærde skole i Odense, hvor han vakte en vis opsigt i kraft af sin påklædning og væsen. Hans skolekammerat Niels Matthias Petersen (1791-1862), der selv var fra Sanderum, og som iøvrigt blev den første professor i de nordiske sprog på Københavns Universitet i 1845, giver følgende beskrivelse af Rask i de tidlige skoledage (Petersen 1834:2):

Rask kom i Odense Skole i April 1801. Hans lille Vækst, hans levende Öjne, den Lethed, hvormed han bevægede sig og sprang om over og på Borde og Bænke, hans usædvanlige Kundskaber, ja selv hans afstikkende Bondedragt vakte hans Meddisciples Opmærksomhed. Det var den Gang endnu den gamle Skole; næsten alt lærtes ordret udenad på Remse; den latinske Grammatik var ham

også, efter hans eget Udtryk, et Helvede, og uden Tvivl begyndte han allerede da at foretrække Studering på egen Hånd med Frihed og Lyst for enhver Skoletvang. Undervisningsmåden forandredes imidlertid snart ved Skoleforandringen i Året 1802 ...

Alt i alt var den virkning som skolen i Odense skulle få på Rasks fremtidige liv og arbejde meget positiv. Med reformen af de lærde skoler i 1802 fik den latinske skole i Odense ikke blot navnet Odense Katedralskole, men også en række fremragende lærere som Søren N.J. Bloch, Jochum E. Suhr og rektor Ludvig Heiberg, der var i stand til at stimulere Rasks videbegær og analytiske evner. Efter at Suhr havde lånt ham den oldnordiske (dvs. oldislandske) *Heimskringla*, Snorri Sturlusons samling af norske kongesagaer, modtog Rask af rektor Heiberg i 1804 en flidspræmie i form af en nyudgivet dansk oversættelse af selvsamme værk. Dette indledte hos Rask en livslang kærlighed til al islandsk. Uden nogen ordbog eller islandsk grammatik udledte Rask af *Heimskringla*-teksten selv sproglæren, dvs. de forskellige grammatiske former med køn, kasus, bøjning osv., ligesom han var istand til ved hjælp af tekst og oversættelse at sammenstille en islandsk ordbog, hvor han jævnførte de islandske ord med ord i beslægtede sprog som svensk, engelsk, tysk og hollandsk.

Rasks vidtspændende – og livslange – sproginteresser omfattede allerede fra skoletiden (under inspiration af især Søren Bloch) også dansk retskrivning, som han fandt inkonsekvent og i manglende overensstemmelse med udtalen. Skoleskemaet på Katedralen var ellers omfattende nok hvad sprog angik. Foruden dansk og latin havde Rask græsk, hebraisk, fransk og tysk, men Rask forsømte ikke noget i skolen med sine interesser for oldnordisk og dansk retskrivning. Men det bekymrede hans lærere, at han sad oppe og studerede til kl. 1 eller 2 om natten og stod op efter fire eller fem timers søvn for at fortsætte sine studeringer.

Det København, som Rask kom til i løbet af efteråret 1807 for at læse videre, havde kort forinden været udsat for en ulykkelig begivenhed, som vi i år har fejret 200-året for, nemlig englændernes

bombardement af byen. Også Københavns Universitet var blevet ramt af bomber. Selvom Rask kom til at bo gratis på Regensen lige ved Rundetårn og gennem stipendier fra Odense Katedralskole havde rådighed over et mindre beløb til sine livsfornødenheder, var hans liv materielt set tarveligt. Han levede af tørt surbrød og fik kun en gang imellem en ret varm mad. Hans Regensværelse beskrev han selv som et lille, mørkt hul. Trods disse forhold fastholdt Rask den uhyre flid, som han havde været kendt for allerede på Odense Katedralskole, med anstrengende arbejde til langt ud på natten. Man kan ikke udelukke, at Rasks senere sygelighed delvist blev grundlagt i disse år.

Skønt Rask hverken i skolen eller på universitetet havde været særlig religiøs og endda havde givet udtryk for religiøse forbehold, blev han indskrevet som studerende i teologi. I praksis studerede han hvad der interesserede ham, nemlig en masse forskellige sprog, hvis grammatik han tilegnede sig og systematiserede. I 1812 havde han været igennem lappisk, svensk, færøsk, engelsk, hollandsk, det gamle gotiske sprog, angelsaksisk og portugisisk og var gået igang med tysk, fransk, spansk, italiensk, græsk, latin, russisk, polsk og tjekkisk efter samme opskrift. Den danske retskrivning vedblev at optage ham, og som det fremgår af titelbladet til hans første selvstændige skrift, der udkom i 1811 (se nedenfor), var han forlængst gået over til at stave sit mellemnavn Kristian (og ikke Christian) og sit efternavn Rask (og ikke Rasch) i overensstemmelse med udtalen.

Det sprog, som stod Rask nærmest, var fortsat islandsk. Han fik mange islandske venner, ikke mindst på Regensen, og han lærte sig at tale flydende islandsk, som han brugte ved enhver given lejlighed. Allerede i forsommeren 1809 var han som 21-årig færdig med sin første egentlige bog, nemlig *Vejledning til det Islandske eller gamle Nordiske Sprog*, som udkom to år senere i 1811. Rask skrev i forordet bl.a., at hvis man virkelig skulle vide noget om det gamle nordiske sprog, skulle man ikke gå til gammeldansk, der – skønt dette var at klassificere som nordisk – var blandet med tysk, men til islandsk, der i grammatisk fuldkommenhed var tysk overlegen. Rasks bog overgik alt hvad der hidtil var skrevet om emnet og foregreb på flere måder senere

forskning på området, fx i vurderingen af det som senere kaldtes omlyd, men som jeg dog skal undlade at komme nærmere ind på her.

I foråret 1812 tog Rask med sin ældre ven og medfynbo, professor Rasmus Nyerup (1759-1829), til Stockholm. Selvom Rask var ivrig efter at lære at tale og skrive svensk, var hans hovedformål at få mere at vide om finsk og lappisk. Det Kgl. Danske Videnskabernes Selskab havde nemlig i 1811 udskrevet en prisopgave, som Rask gerne ville besvare, et prisspørgsmål der havde følgende ordlyd:

med historisk Kritik at undersöge og med passende Eksempler at oplyse, af hvilken Kilde det gamle skandinaviske Sprog sikrest kan udledes, at angive Sprogets Karakter og det Forhold, hvori det fra ældre Tider op igjennem Middelalderen har staaet dels til nordiske dels til germaniske Dialekter, samt nöjagtigt at bestemme de Grundsætninger, hvorpaa al Udledelse og Sammenligning i disse Tungemaal bör bygges.

Rask tog det som en selvfølge, at han for at besvare spørgsmålet måtte gøre de nordiske sprogs nærmeste naboer til genstand for en analyse – derfor interessen for finsk og lappisk.

Med besvarelsen af prisopgaven havde Rask formentlig slået et større brød op end han havde forestillet sig, og han fik af Videnskabernes Selskab udsættelse med afleveringen. Arbejdet blev først færdigt i 1814, et år efter at Rask var taget på et to-årigt ophold i Island. På Island udbyggede Rask sit kendskab til landet og dets kultur, ikke mindst dets sprog, noget der kom den omarbejdede svenske udgave af Rasks islandske grammatik til gode. Dette værk blev iøvrigt først udgivet i 1817 og udkom således – ligesom Rasks besvarelse af prisopgaven trykt i 1818 – **efter** at Rask havde tiltrådt sin store, mangeårige udenlandsrejse i 1816, der skulle føre ham helt til Indien.

Prisopgaven med titlen *Undersögelse om det gamle Nordiske eller Islandske Sprogs Oprindelse* var et banebrydende arbejde og helt grundlæggende for den gryende moderne sprogvidenskab. Jeg skal i mine afsluttende vurderinger løfte lidt af sløret for, hvorfor denne bog var så vigtig. Her

skal jeg indskrænke mig til at sige, at Rask i sit prisskrift fra 1814 konkluderede, at det gamle skandinaviske sprogs kilde måtte være hvad han selv betegnede som det trakiske modersprog, der blandt alle overleverede sprog lå nærmest græsk og latin. Slavisk og litauisk lå ifølge Rask som mellemtrin mellem den trakiske sprogklasse og det gamle nordiske sprog. Rask placerede således kilden til alle disse sprog i Europa. Men Rask havde ikke haft lejlighed til at studere de gamle sprog i fx Persien og Indien, og det blev derfor et hovedformål med Rasks længste udenlandsrejse at granske disse sprog og indsamle tekstmateriale til nærmere analyse.

Rasks store rejse blev finansieret ved såvel private som offentlige midler, men beløbene var ikke større end at Rask undervejs måtte leve meget spartansk og iblandt var i direkte pengeforlegenhed. I det sene efterår 1816 drog Rask til Stockholm, hvor han ville studere finsk, russisk, arabisk og persisk med henblik på den videre rejse. Rask var i Sverige en meget velanskrevet videnskabsmand og benyttede lejligheden til sammen med en svensk kollega at udgive Snorris Edda (udkom i 1818), foruden – som tidligere omtalt – at lave en omarbejdet svensk udgave af sin islandske grammatik og, ikke at forglemme, at få afsluttet arbejdet med at udgive en banebrydende angelsaksisk grammatik (1817). Folk i København skumlede over disse tiltag: Rask var subsidieret fra Danmark, og formålet med hans rejse var ikke at udgive sådanne lærde værker i et konkurrerende akademisk miljø! Det eneste billede, vi har af Rask fra hans egen levetid (Fig. 1), stammer iøvrigt fra opholdet i Stockholm og var anbragt forrest i den omtalte *Snorra-Edda*.

Fig. 1: *Samtidigt portræt af Rasmus Rask som ca. 30-årig.*

Fra Stockholm gik rejsen i februar 1818 via Finland, hvor Rask udbyggede sine finskkundskaber, til Skt. Petersborg, hvortil han ankom i slutningen af marts samme år. Også her var Rask sprogligt hyperaktiv: han forbedrede sine russiskkundskaber, og fra indfødte informanter fik han førstehåndskendskab til en række sprog, bl.a. aleutisk. Vigtigt for hans formål med rejsen var det, at han i Skt. Petersborg tillige fik mulighed for at studere det gamle indiske sprog, sanskrit, hvis betydning for sprogsammenligningen til fulde gik op for ham. Egentlig kunne han på dette tidspunkt – hvilket han faktisk selv overvejede – være rejst hjem og have skrevet en banebrydende sanskrit-grammatik. Istedet valgte han at fortsætte rejsen for at finde den hellige gral, dvs. de ældste kilder til det gamle nordiske sprog.

Flere penge blev skaffet til veje, og Rask kunne i juni 1819 med hestevogn og kusk forlade Skt. Petersborg og rejse videre til Moskva, og herfra via Volga-området og Astrakhan til Kaukasus. Det var ikke just komfort, der prægede hans færd gennem Rusland. Nogle gange måtte han overnatte i hestevognen, gøre morgentoilette i en nærliggende å og ernære sig ved tørt brød og kødpølse. Rask blev ved ankomsten i november 1819 til Tiflis (Tbilisi) i Georgien mistænkt for at være spion, men dette lagde dog ingenlunde nogen dæmper på hans sproglige videbegær, idet han under sit fire måneder lange ophold i byen med ildhu kunne studere persisk, tyrkisk og georgisk. Det almindelige dannelsesniveau i Georgien var Rask imidlertid ikke imponeret over.

Værre blev det dog, da han i marts 1820 ankom til Persien, hvor han nok nåede at tilegne sig nypersisk, men hvor han måtte undre sig over persernes manglende interesse for og viden om deres eget gamle sprog. Blandt de byer i Persien, som fik besøg af Rask, var Tabriz, Teheran og Isfahan. Rask blev to dage før ankomsten til Teheran sparket bevidstløs af en hest, men blev hurtigt klar igen og kunne fortsætte rejsen. I Persepolis stiftede Rask i begyndelsen af juni 1820 bekendtskab med kileskriften og blev selv i stand til senere at bidrage til afkodningen af dette skriftsystem ved at bestemme to af skrifttegnenes værdi. Alt var stort set gået godt på den lange rejse indtil da, men i Shiraz, der var naboby til Persepolis i det sydlige Persien, blev Rask alvorligt syg og fik bylder over hele kroppen. Sygdommen kom til at kaste lange skygger, såvel fysisk som mentalt, over ikke bare den lange rejse, men også over den resterende del af Rasks alt for korte liv.

Rask var dog istand til at fortsætte med skib fra Bushiri (Bushehr) i Sydpersien til Indien og ankom i slutningen af september 1820 til Bombay. Her kastede han sig over zendavestisk og pehlevi (old- og middelpersisk), sanskrit, hindustani og portugisisk. Hans engelske kontakter i Indien bidrog positivt til rejsens forløb, og også med de lokale havde Rask god rapport, ja det lykkedes ham faktisk at købe værdifulde persiske og indiske håndskrifter via lokale indiske formidlere. Fra Bombay rejste Rask i november 1820 gennem

Nordindien til Bengalen og Calcutta, hvortil han ankom i det sene forår 1821, og hvor han lagde sig ind hos den danske militærlæge Christopher Mundt i den lille danske koloni Frederiksnagore (Serampore) i nærheden af Calcutta. Under Rasks lange rejse i Indien var hans sygdom brudt ud igen. På et tidspunkt måtte han atter døje med bylder, hvoraf mange udviklede sig til åbne sår. Også voldsomme psykiske problemer havde plaget ham undervejs. Hans sindstilstand var til stor bekymring for den venlige læge Mundt, og flere kilder beretter da også om, at Rask under opholdet i Frederiksnagore led af paranoia og vrangforestillinger. Han så fjender overalt og bildte sig ind, at folk lå på lur for at skade ham eller for at komme ham til livs.

Rask flygtede derfor fra de kræfter, som han troede konspirerede mod ham og fik i Calcutta skibslejlighed til Madras, hvor han opholdt sig i tre måneder, og tog derpå videre til den gamle danske koloni Trankebar. Herfra drog han i november 1821 til Ceylon og dets hovedby Colombo, hvor han var optaget af at studere de af ham selv indsamlede palmebladstekster affattet på pali (middelindisk) og singalesisk. Også muligheden af at skrive alle indiske sprog ved hjælp af latinske skrifttegn istedet for de mange forskellige og udviklede lokale indiske alfabeter var et spørgsmål, der optog ham meget under opholdet i Colombo.

Tiden var nu inde til at vende hjem til Danmark. Det første forsøg mislykkedes dog og endte i begyndelsen af april 1822 med skibsforlis kort efter afrejsen fra Ceylon. De kostbare håndskrifter, som Rask havde indsamlet, led dog ingen overlast ved dette forlis, og Rask kunne efter hjemkomsten donere dette værdifulde materiale til Det kgl. Bibliotek. Efter mange vanskeligheder og via en lang omvej over Trankebar, Madras og Calcutta lykkedes det ham i december 1822 at få skibslejlighed hjem fra Calcutta på et dansk skib. I begyndelsen af maj 1823 kunne Rasmus Rask omsider – efter at være sejlet rundt om Afrikas sydspids – gå fra borde i København, mange oplevelser og indsigter rigere, men helbredsmæssigt betydeligt svækket.

Hjemme i København var der adskillige, der havde haft ondt af, at Rask havde fået op imod 10.000 rigsbankdaler ialt i støtte til sin rejse,

og man forventede nu, at han leverede varen i form af fx en udførlig rejseskildring eller bearbejdelser og udgivelser af alle de asiatiske sprog, han var kommet i berøring med, og at han derved kunne kaste yderligere lys over kilden til vore egne nordiske og europæiske sprog. Men ud over et vigtigt værk om zendavestisk udgivet i 1826 kom der kun meget lidt herom fra Rasks hånd.

Hans første bog efter hjemkomsten var en kortfattet spansk grammatik, der kom i 1824, og året efter udgav Rask en frisisk og derpå en italiensk sproglære. I 1828 satte han trumf på ved at udgive en vejledning til det vestafrikanske akra-sprog. Skuffelsen var stor, for folk var ikke klar over, at Rask forholdsvis tidligt i sin studietid og længe før sin store rejse havde undfanget den plan at analysere et stort antal af verdens sprog ud fra de samme grammatiske principper, et led i Rasks visioner for etableringen af en sammenlignende sprogvidenskab.

Også retskrivningen optog ham meget efter hjemkomsten, og i 1826 udsendte han sit længste bogværk på godt 350 sider med titlen *Forsøg til en videnskabelig dansk Retsskrivningslære*, hvori han bl.a. argumenterede for, at ortografien bedst muligt skulle gengive det talte sprog, dvs. dannede folks udtale. Han gjorde sig endvidere til talsmand for indførelsen af fx et bolle-å i dansk (istedet for *aa*), en fornyelse som han således foregreb med mere end 100 år. At Rask gennem udgivelsen af dette værk tirrede sine kritikere og skaffede sig endnu flere fjender på halsen, kan næppe overraske.

Rask havde inden den store rejse ernæret sig som underbibliotekar ved Universitetsbiblioteket i København, en dårligt lønnet stilling som han genindtog efter hjemkomsten. Rask havde aldrig taget sin embedseksamen, idet han allerede i 1811 havde opgivet teologien, og det var måske en medvirkende årsag til, at han ikke blev udnævnt til professor i østerlandske sprog ved universitetet. I 1825 afslog Rask et tilbud om en vellønnet stilling som bibliotekar ved *The Advocates' Library*, et stort bibliotek i Edinburgh – det var iøvrigt i forbindelse med sit afslag på denne stilling, at Rask ytrede de berømte ord: 'Sit Fædreland skylder man alt hvad man kan udrette', en sentens som

senere kom til at pryde Rasks gravmæle på Assistens Kirkegård (Fig. 2) og – i let forkortet form – mindestenen over Rask i Brændekilde.

Rasks iltre gemyt og dårlige helbred befordrede hverken hans forhold til andre mennesker eller hans karriere, som man siger nu om dage. Hovedfjenden var litteraten og ordbogsmanden Christian Molbech (1783-1857), der var harmdirrende uenig med Rask i dennes forslag til retskrivningsreformer. Hvad der dog var langt værre, var at Molbech bagtalte Rask på det skammeligste, fx over for den store tyske sprogforsker Jacob Grimm (1785-1863). Det ved vi fra de breve, der er bevaret til og fra brødrene Grimm, og jeg vil kort vende tilbage til dette emne i slutningen af mit bidrag.

Det lykkedes dog Rask at blive rigtig bibliotekar ved Universitetsbiblioteket i 1829, men først i december 1831, knap et år før sin død, opnåede han at få sin udnævnelse til professor i østerlandske (asiatiske) sprog. Det var ved den lejlighed, at han udtalte de berømte ord: 'jeg frygter, det er for silde'. Rask led nemlig på det tidspunkt af, hvad vi idag ville kalde tuberkulose. Inden sin død den 14. november 1832 nåede Rask bl.a. at få udgivet hvad han betegnede som en *Ræsonneret lappisk Sproglære* og en engelsk grammatik. Begge bøger udkom i 1832. Men der kom aldrig fra hans hånd fx noget stort værk om sanskrit. Det var også af den grund mærkeligt, at man forsynede Rasks gravmæle på Assistens Kirkegård (Fig. 2) med indskrifter på bl.a. sanskrit.

Fig. 2: Fotografi af Rasmus Rasks gravmæle på Assistens Kirkegård i København. Gravmælet, der blev sat i 1842, ti år efter Rasks død, er forsynet med inskriptioner på arabisk, dansk, oldnordisk (ristet i runer!) og sanskrit. Der kan ikke herske tvivl om, at den beskedne Rask næppe selv ville have brudt sig om dette monument.

Det var i korte træk en beskrivelse af Rasmus Rasks liv og levned. Nu vil jeg gerne skitsere Rasks grundlæggende betydning for sprogvidenskaben og derefter give et kort rids af en historie, som jeg gennem årene har beskæftiget mig meget med i skrift og tale, nemlig Rasks fejde med Jacob Grimm, ikke mindst vedrørende de betegnelser, som i den nye sprogvidenskab skulle benyttes om de germanske sprog. Dette har også en særlig interesse ved det lys, som denne diskussion kaster over forholdet mellem dansk og tysk på den tid og over den tiltagende konflikt om Slesvigs nationale tilhørsforhold.

Den form for sprogvidenskab, som blev dyrket før Rask, tog sit udgangspunkt i Bibelens 1. Mosebog, kap. 9-11, hvor der står, at 'Hele jorden havde samme sprog og tungemål' (11.1). Den efterfølgende sprogforvirring skyldtes Guds vrede over, at menneskene havde bygget Babelstårnet; derfor spredte Herren menneskene ud over hele jorden (11.7-9). De forskellige sproggrupperinger i verden og deres udbredelse blev sat i forbindelse med de tre Noa-sønner Sem, Kam og Jafet. Den bibelske terminologi er til dels stadig bevaret, fx i betegnelserne semitiske og hamitiske sprog. Udtrykket 'jafetitisk' blev brugt som overordnet betegnelse for bl.a. nogle af de europæiske sprog som germansk og keltisk; udtrykket blev benyttet til ind i det 19. århundrede, hvor den nye sprogvidenskab (dog efter Rask) istedet brugte betegnelsen indoeuropæisk, og i Tyskland *indogermanisch*.

Der var således før ca. 1800 ingen tvivl blandt sproggranskerne om sprogdifferentieringens kilde, og sprogforskernes opgave var derfor at påvise ligheder og forskelle sprogene imellem i forlængelse af beretningen i 1. Mosebog. Dette skete ikke mindst gennem opstilling af ordlister og vidtløftige etymologiseringsforsøg.

I Rasks prisskrift fra 1814 var fremgangsmåden en anden. I sin søgen efter kilden til det gamle nordiske sprog var Rask istand til at påvise systematiske overensstemmelser mellem lydene (eller bogstaverne, som han kaldte dem) i de germanske sprog og græsk, latin, slavisk og baltisk. Således påviste han som den første, at der var et systematisk forhold mellem *f*, *p*, *h* i germansk og *p*, *t*, *k* i fx græsk og latin; sammenlign oldnordisk *faðir*, *þrír*, *horn* med græsk *patēr*, *treīs*, latin *cornu*, for blot at tage ét eksempelsæt (*Undersøgelse*, s. 169). Rask var i sin uhildede videnskabelige søgen gået ud over bibelparadigmet, således som hans samtidige tyske kollega Franz Bopp (1791-1867) også gjorde det, da han i en bog udgivet i 1816 sammenlignede verbalsystemerne i sanskrit, græsk, latin, persisk og germansk, medens han i 2. udgaven fra 1833 af samme bog inddrog endnu flere sprog. Bopp står derfor sammen med Rask som grundlæggerne af den moderne sammenlignende sprogvidenskab.

Bopps landsmand, Jacob Grimm, havde i 1819 udgivet det første bind af sin *Deutsche Grammatik*. På det tidspunkt havde Grimm ikke læst Rasks prisskrift med påvisningen af systematiske konsonantoverensstemmelser mellem på den ene side germansk og på den anden græsk og latin m.fl. Efter læsningen af Rasks afhandling skyndte Grimm sig at udsende en ny, revideret udgave af 1. bind af *Deutsche Grammatik*, der udkom i 1822. Her tog han Rasks iagttagelser til sig og udbyggede dem og fik i eftertiden hovedæren for påvisningen af forskydningen af fx *p, t, k* til *f, þ, b* i de germanske sprog. Selv idag betegnes forskydningen for det meste som Grimms Lov (selvom altså opdagelsen rettelig tilhørte Rask). Grimm udsendte i tiden indtil 1837 yderligere tre bind i sin *Deutsche Grammatik*, der behandlede ikke blot tysk men alle germanske sprog på udviklingsmæssigt tre stadier, old-, middel- og ny-, således at vi idag fx stadig taler om old-, middel- og nyhøjtysk. Grimm blev herved grundlæggeren af den moderne historiske sprogvidenskab.

Grimms danske kollega Rasmus Rask fór efter hjemkomsten fra Østen i blækhuset til modstand mod Grimms udtryk *Deutsch* som betegnelse for såvel tysk som hvad vi idag benævner germansk. Rask havde allerede før han udgav den islandske grammatik i 1811 i skrift taget afstand fra det udtryk som tidens mest kendte sprogmand indtil da, tyskeren J.C. Adelung (1732-1806), havde benyttet som fællesbetegnelse for tysk, engelsk, hollandsk, de skandinaviske sprog m.fl., nemlig *Germanisch*. Rask argumenterede for, at *gotisk* ville være en bedre betegnelse, for goterne hørte historisk hjemme både nord og syd for Østersøen: goternes udspring lå hos göterne i Sverige, og de bevægede sig sydøstover, med et sprog belagt fra det 4. århundrede e.Kr. i den romerske provins Moesia (det nuværende Bulgarien), hvorfor Rask kaldte dette oldsprog for *möso-gotisk*. Germanere og Germania var ifølge Rask blot betegnelser, som romerne brugte om de nærmeste naboer nord og vest for den romerske provins Gallia. De romerske historikere Plinius og Tacitus havde således aldrig omtalt de skandinaviske stammer som germanere.

Nede i Tyskland foreslog Jacob Grimm i 1812 i sin anmeldelse af Rasks islandske grammatik, at man benyttede den af Grimm selv

opfundne betegnelse *Thiotisch* som fællesnævner for de germanske sprog. Men dette blev afvist af Rask i et brev til Jacob Grimm dateret den 20. august 1812 med henvisning til, at denne nye betegnelse lå alt for tæt på *Deutsch* og *tysk*. Rask gentog derfor i sit prisskrift fra 1814 (1818) sin begrundelse for at *gotisk* var det udtryk, der var bedst skikket til at fungere som fællesbetegnelse for de sprog vi idag kalder germanske.

Men medens Rask altså var på rejse i Asien, udgav Grimm første bind af sin store *Deutsche Grammatik* i 1819, som vi allerede har været inde på. Her fejede Grimm i sit forord alle Rasks terminologiske betragtninger af bordet og kaldte hele sprogklassen *Deutsch* – ikke uden en vis arrogance som det fremgår af nedenstående citat (se Nielsen 1990:26):

ich bediene mich, wie jeder sieht, des Ausdrucks **deutsch** allgemein, so daß er auch die nordischen Sprachen einbegreift. Viele würden das Wort **germanisch** vorgezogen und unter seine Allgemeinheit das Deutsche und Nordische als das Besondere gestellt haben. Da indessen nordische Gelehrte neuerdings förmliche Einsprache dawider thun, daß ihr Volksstamm ein germanischer sey, so soll ihnen die Theilnahme an diesem seit der Römerzeit ehrenvollen Namen so wenig aufgedrungen werden, als der von ihnen vorgeschlagene allgemeine: **gothisch** gebilligt werden kann. Die Gothen bilden einen sehr bestimmten Stamm, nach dem man unmöglich andere Stämme benennen darf. **Deutsch** bleibt dann die einzige allgemeine, kein einzelnes Volk bezeichnende Benennung. Von seinem Ursprung zu reden, ist hier nicht der Ort. Daß sich die Norden selbst nicht Deutsche heißen, sondern ihnen entgegensetzen, macht keinen gründlichen Einwurf, da sich auch die offenkundig aus Angeln und Sachsen gewanderten Engländer, weder Deutsche, noch einmal Germanen nennen.

Om ikke før, så havde Rask efter sin hjemkomst i 1823 en kort lunte, som vi tydeligt kan se af korrespondancen mellem ham og Grimm, en

brevveksling der brat ophørte i 1825 i efterdønningerne af Grimms anmeldelse af Rasks *Frisisk Sproglære*. Rask vedblev at bruge betegnelsen *gotisk* og tilskrev Jacob Grimms forkærlighed for ordet *Deutsch* sidstnævntes store patriotisme!

Konflikten med tyskerne om Slesvig var på denne tid ved at stramme til, og disse betegnelser fik en stigende politisk værdiladning. Christian Molbech opretholdt sin korrespondance med Jacob Grimm – med slemme udfald mod Rask også efter dennes død i 1832. Molbechs had til Rask var helt klart større end frygten for den tyske nationalisme!

At de benyttede fællesbetegnelser for de germanske sprog ikke var helt uskyldige, kan ses af, at førende danske sprogfolk lige efter tabet af Slesvig i 1864 fastholdt betegnelsen *gotisk* i Rasks forstand. Jeg tænker her på runeforskeren Ludvig Wimmer og den finsk-ugriske sprogforsker Vilhelm Thomsen. Helt op til 1916 har jeg med Axel Olrik set Rasks terminologi anvendt, en terminologi som fik en efterfølger i det nye ord *gottonsk* opfundet af den danske filolog Gudmund Schütte på basis af det latinske *Gothones* 'goter'. En førende sprogforsker som Otto Jespersen overtog Schüttes opfindelse, som han benyttede fra 1918 til 1941 (dvs. reelt til sin død i 1943). Noget tilsvarende gjaldt Peter Skautrup, der udgav en fire-bindt dansk sproghistorie. Første bind udkom i 1944, mod slutningen af den tyske besættelse. Den sidste forsker i Danmark, der – så vidt jeg er orienteret – har fastholdt Schüttes udtryk *gottonsk*, er min gamle kollega på Syddansk Universitet, Andreas Haarder, i bogen *Det episke liv* fra 1979.

I Norge (P.A. Munch og D.A. Seip), Sverige (J.E. Rydqvist) og Finland (J.A. Lindström) havde man ikke problemer med ordet *germansk* i det 19. og 20. århundrede, og det samme gjaldt i virkeligheden også de fleste danske forskere i denne periode. I Tyskland er *Deutsch* forlængst ophørt med at være fællesbetegnelse for de germanske sprog.

For ca. fire år siden udgav jeg en artikel i Tyskland, hvor jeg gennemgik den terminologi, der blev anvendt i Danmark, Norge og Sverige for de germanske sprog. Et resultat heraf kan ses i Fig. 3 nedenfor:

HANS FREDE NIELSEN

Name	Germanic	North Gmc.	West Gmc.
Adelung	Germanisch		
Rask 1809		Nordisch	Deutsch (Germanisch)
Rask 1811	gotisk	nordisk	tysk (germanisk)
Rask 1818	gotisk	nordisk	germanisk
Grimm 1812	Thiotisch, Germanisch		
Grimm 1819	Deutsch		
Bopp 1816	Germanisch		
Wimmer 1867	gotisk	nordisk	germansk
Wimmer 1868	fællesgotisk	nordisk	vestgerm.
Munch 1848	germanisk	nordisk (nordgerm.)	tydsk (sydgerm.)
Rydqvist 1850	germanisk		
Lindström 1859	germanisk		
Seip 1955	germansk	nordisk, nordgermansk	vestgermansk
Noreen 1970	Germanisch	Nordgerm., Nordisch	Westgerm.
Thomsen 1869	gotisk		
Thomsen 1902	gotisk-germansk		
Olrik 1916	gotisk		
Schütte 1912 ff.	Go(t)thonic, gottonsk		
Jespersen 1918 ff.	gottonsk, Gothonic		
Skautrup 1944	gottonsk	nordisk	vestgermansk
Haarder 1979	gottonsk		
Bredsdorff 1833	germanisk		
Jessen 1861	germansk		
Verner 1875, 1876	germansk		
Thorsen 1909 ff.	germansk	nordisk (nordgerm.)	
Brøndum-Nielsen 1928	germansk	nordisk	
Karker 1972	germansk	nordisk	vestgermansk
Katlev 2000	germansk	nordgermansk (= nordisk)	vestgermansk

Fig. 3: *Oversigt over betegnelser for den germanske sprogklasse benyttet af tyske og skandinaviske forskere fra 1809 til nutiden. Skemaet er gengivet efter Nielsen 2004:318.*

Af skemaets nederste segmenter fremgår det klart, at moderne danske sprogfolk uden vaklen betjener sig af udtrykket *germansk* til betegnelse af hele sproglassen, og at også *nordgermansk* er begyndt at konkurrere

med, eller at afløse, *nordisk* som fællesbetegnelse for sprogklassens skandinaviske repræsentanter.

Institut for Sprog og Kommunikation
Syddansk Universitet
Campusvej 55
DK-5230 Odense M

Note

1. Dette er en revideret version af et foredrag holdt i Bellinge Sognehus den 29. november 2007 i regi af Bellinge Lokalhistoriske Arkiv i anledning af 175-året for Rasmus Rasks død.

Bibliografisk note

Følgende indføringer i Rasks liv og levned har været til nytte:

Bekker-Nielsen, Hans. 2000. Rasmus Rask fra Brændekilde. I: Else Bekker-Nielsen (ed.), Brændekildebogen. Odense: Brændekilde Sogns Lokalhistoriske Arkiv, 9-16.

Jespersen, Otto. 1918. Rasmus Rask i hundredåret efter hans hovedværk. København/Kristiania: Gyldendal Nordisk Forlag.

Petersen, Niels Matthias. 1834. Fortale. Bidrag til Forfatterens Levnet. I: Hans Kristian Rask (ed.), Samlede tildels forhen utrykte Afhandlinger af R.K. Rask, I. København: Popske Bogtrykkeri, 1-115.

Rask, Kirsten. 2002. Rasmus Rask. Store tanker i et lille land. København: Gad.

Rischel, Jørgen. 1987. Sproggranskeren Rasmus Kristian Rask. Forskerbedrifter og bristede forhåbninger (C.C. Rafn-forelæsning nr. 7). Odense Universitetsforlag.

Enkelte af mine egne skrifter har været inddraget i udarbejdelsen af dette bidrag, og der henvises hertil for yderligere bibliografiske oplysninger vedrørende Rasmus Rask (se især Nielsen 2003):

HANS FREDE NIELSEN

- Nielsen, Hans Frede. 1990. Jacob Grimm and the 'German' dialects. I: Elmer H. Antonsen (ed.), *The Grimm Brothers and the Germanic past*. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins, 25-32.
- Nielsen, Hans Frede. 1998. *The continental backgrounds of English and its insular development until 1154*. Odense University Press. [Se især s. 19-22.]
- Nielsen, Hans Frede. 2003. Rask, Rasmus Kristian. I: Heinrich Beck et al. (eds.), *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde* (2. Auflage), 24. Berlin/New York: de Gruyter, 143-146.
- Nielsen, Hans Frede. 2004. On the terms for Germanic employed by Scandinavian scholars in the 19th and 20th centuries. I: Heinrich Beck et al. (eds.), *Zur Geschichte der Gleichung "germanisch-deutsch"*. Berlin/New York: de Gruyter, 309-323.